

Довгий Я. О.

ORCID: 0009-0000-1924-4169

*магістр I курсу історичного факультету
освітньої програми “Американістика та європейські студії”
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Комаренко О. Ю.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ХАРАКТЕР БРИТАНСЬКО-ЄГИПЕТСЬКИХ ВІДНОСИН 1882–1952 РР.

Ключові слова: Єгипет, британське управління.

Британсько-єгипетські відносини були описані одним з єгипетських прихильників присутності Великої Британії в Єгипті як “католицький шлюб, який неможливо розірвати”. Доля людини, що зробила цю заяву 1942 р., є дзеркальним відображенням долі “шлюбу” між Великою Британією та Єгиптом. У 1946 р. група єгипетських офіцерів, серед числа яких був і майбутній президент Анвар Садат, здійснила смертельний напад на Аміна Османа, головного зв’язківця між британським посольством в Каїрі і єгипетським прем’єр-міністром. Через 6 років група “Вільних офіцерів” збройним шляхом здійснить державний переворот і розірве на початковому етапі будь-які відносини з своєю колишньою метрополією. Мета цієї статті – проаналізувати характер британської системи управління в Єгипті, яка призвела до створення структурного дисбалансу в цих відносинах і краху пробританськи налаштованого політичного режиму в Єгипті, що існував до 1952 р.

Коли британські війська окупували Єгипет у 1882 р., юридичним приводом для таких дій було запрошення Хедива Тауфіка (тодішнього правителя Єгипту) придушити повстання Ахмада Орабі та захистити життя і майно іноземців. Після остаточного повернення контролю над всією державою Тауфіку британська присутність у Єгипті не мала жодних юридичних підстав, а фактичним правителем Єгипту став не хедив, а британський резидент. Оформилась “гіньова окупація” при формально-юридичному збереженні влади Османської імперії в регіоні.

Британські послы стверджували, що вони “не втручатимуться у свободу дій законного уряду Єгипту, але на практиці вони наполягатимуть на тому, щоб хедив і єгипетські міністри відповідали їхнім поглядам” [1, с. 43]. Яскравою ілюстрацією британського домінування в Єгипті стало офіційне неприєднання Єгипту під час Османсько-італійської війни 1911–1912 рр. (у Лівії, на західних кордонах Єгипту), хоча Єгипет входив до складу Османської імперії. Ця позиція не давала змогу Єгипту дозволити османській владі перекинути війська через Єгипет до Лівії і водночас дозволяла італійським військам пройти через Суецький канал з Єфюпії до Лівії.

Після початку Першої світової війни було неправдоподібно зберігати видимість того, що керований Британією Єгипет залишався частиною Османської імперії, поки дві країни перебували у стані війни. Тому в 1914 р. Єгипет був оголошений британським протекторатом. Після цього титул хедива, офіційного правителя Єгипту, було змінено на “султана”. Водночас титул британського посланника було змінено з генерального консула на верховного комісара. Це означало, що британці могли здійснювати більш відкрите і пряме управління Єгиптом. Після закінчення Першої світової війни, у 1922 р., через масові заклики до незалежності британський уряд видав односторонню декларацію незалежності, заявивши, що Єгипет є незалежною монархією. Формальність “незалежності” полягала в тому, що британці зберігали контроль над зовнішньою політикою, морськими комунікаціями, зокрема й над Суецьким каналом, збройними силами та англо-єгипетським Суданом, який формально був об’єднаний з Єгиптом, але фактичну владу в Судані мали британці [2, с. 84].

Отже, до державного перевороту 1952 р. Велика Британія розробила модель того, як управляти Єгиптом і справлятися з будь-якою кризою, яка, здавалося, загрожувала їй у Єгипті: ефективне поєднання принципу “розділяй і володарюй” і дипломатії канонерок.

Що стосується дипломатії канонерок, то вона фактично означала погрозу застосування сили шляхом переміщення одного чи двох лінкорів Його Величності в єгипетський порт або погрозу застосувати силу ще відкритіше. Такі випадки, коли демонстрація британської сили – чи то військових кораблів у єгипетських портах, чи то військ у населених пунктах – поєднувалася з ультиматумом, як-от, наприклад, у 1924 і 1942 роках, недвозначно вказували на те, що Велика Британія прихильна до досягнення своїх вимог через застосування сили, якщо потрібно [3, с. 156]. Принцип “розділяй і володарюй” був ефективним завдяки винятковій ролі британців у створеному ними ж трикутнику влади єгипетської політики – британці, король і Вафд (найпотужніша парламенстсько-урядова сила в Єгипті, яка досить часто перебувала при

владі). Загроза будь-якій з єгипетських сторін у трикутнику влади – чи то королю, чи то Вафду – означала негайну вигоду для іншої сторони в трикутнику влади, коли вона капітулювала перед вимогами Великої Британії.

Отже, за роки британської влади модель управління Єгиптом викристалізувалася і налагодилася британськими представниками в Єгипті. Політична система, яка керувала Єгиптом до перевороту 1952 року, насамперед ґрунтувалася на існуванні конституційного монарха і парламентської системи, у якій партія Вафд користувалася масовою суспільною підтримкою. Британські представники в Єгипті грали на різниці між бажанням короля здійснювати абсолютний контроль і бажанням Вафду утримати владу після перемоги майже на всіх вільних виборах, що проходили від 1922-го до 1952 року, допомагаючи будь-якій зі сторін, якщо ця політика сприяла їхнім власним інтересам.

Проте в такій, здавалося б, ідеальній системі управління були закладені основи для краху цієї системи. Ця панівна позиція британців створила у британських чиновників менталітет “патерналізму” при спілкуванні з єгиптянами. Вони звикли нав’язувати свої пріоритети в політиці Єгипту незалежно від того, чи мали вони законні претензії на Єгипет, чи ні. Водночас єгиптяни також були розчаровані тим, що, незважаючи на попередню декларацію незалежності 1922 р. і договір, який її підтверджує, 1936 р., вони все ж розуміли, що їхню незалежність порушували британці. Справді, спадщина британського правління над Єгиптом тільки погіршувала англо-єгипетські відносини аж до 1952 року.

Тому на момент початку 1950-х рр. склалися два набори чинників, які призвели до краху панування Великої Британії над Єгиптом. Перший набір був пов’язаний із тим політичним трикутником влади, на який Британія завжди покладала великі надії. Другий був пов’язаний зі зміною ролі Великої Британії у світовому порядку, створеному після закінчення Другої світової війни, а саме з появою нових наддержав у післявоєнну епоху, а також із занепадом могутності Великої Британії.

Щодо першого набору чинників, то трикутник влади, який дав змогу Великій Британії домінувати на єгипетській політичній сцені, зрештою привів цю систему до краху в 1952 р., у такий спосіб позбавивши Велику Британію основного методу, за допомогою якого вона контролювала єгипетське громадське і політичне життя. Основна причина, чому він перестав функціонувати, полягала в тому, що після Другої світової війни в єгипетському суспільстві сформувався прошарок нових військових офіцерів-патріотів, які перебували поза цією панівною системою і прагнули знищити її та перебрати владу у свої руки. Головним натхненником цієї системи зі зрозумілих причин вважалася Британія, а тому, коли “Вільні офіцери” після Липневої революції 1952 р. прийшли

до влади, вони припинили будь-які контакти з британським посольством у Єгипті. Відносини фактично були заморожені, і тільки підтримка США в цьому питанні допомогла згодом налагодити перші контакти [4, с. 401]. До цього ще додається неухильне зменшення впливу керівної партії Вафд серед суспільства. Постійні корупційні скандали короля Фарука кидали тінь, зокрема, і на партійне керівництво. А тому більшість єгипетського суспільства сприйняла цей державний переворот досить схвально.

Другий фактор був пов'язаний із впливом Другої світової війни на міць самої Великої Британії та появою нових держав, зацікавлених у впливі на Близькому Сході. До цього моменту однією з причин, що давала змогу Великій Британії керувати Єгиптом, був брак конкуренції з боку будь-якої з великих держав того часу, починаючи з “сердечної згоди” 1904 року між Великою Британією і Францією. Брак конкуренції дав змогу Великій Британії в певному сенсі мати свободу дій у відносинах з єгиптянами. Тому резидент Великої Британії в Єгипті міг, коли виникла потреба, пред'явити ультиматуми і пригрозити застосуванням сили, якщо британські вимоги не будуть виконані, а в єгиптян не було іноземної держави, яка конкурувала б із Великою Британією і до якої можна було б звернутися. Але Друга світова війна не тільки виснажила ресурси Великої Британії до такої міри, що знищила її здатність діяти як наддержава, а й призвела до появи двох нових наддержав, а саме Сполучених Штатів і Радянського Союзу, які мали власні плани на Близький Схід [5, с. 34].

Отже, Велика Британія з самого початку, заклавши систему “неофіційного управління” єгипетськими територіями, заклала бомбу сповільненої дії. Вона намагалася сформувати систему, яка б влаштувала всі сторони і закріплювала панівне становище Британії. Проте в цій системі не були враховані усі учасники політичного процесу, особливо після Другої світової війни. А тому, на відміну від Індії, яка також здобула незалежність у післявоєнні роки і лояльно ставилася до своєї колишньої метрополії, нова єгипетська влада після державного перевороту 1952 р., навпаки, намагалася розірвати будь-які відносини з Великою Британією, що в неї й остаточно вийде після Суецької кризи 1956 р.

Література:

1. Mohsen A. Anglo-Egyptian relations in the aftermath of the Suez crisis / Thesis submitted for the Degree of Ph.D. Politics Department of Political Studies, School of Oriental and African Studies, University of London, 1993. P. 375.
2. Годдобин А. Национально-освободительная борьба народа Египта, 1919–1936. Москва : Наука, 1989. С. 144.
3. Stadiem W. Too Rich: The High Life and Tragic Death of King Farouk. New York : Carroll & Graf Pub, 1991. P. 437.

4. Bornstein A. Pre-Suez Crisis Anglo-American Relations in Egypt, 1950–1954 / A Thesis Submitted to the Temple University Graduate Board, 2014. P. 57.

5. Louis W. American anti-colonialism and the dissolution of the British Empire // International Affairs, 1985. V. 61. № 3. P. 398–418.

УДК 330.8+338.2 (510)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-43>

Дроботюк О. В.

ORCID: 0000-0003-2409-5131

кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник відділу

Азіатсько-Тихоокеанського регіону

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України,

докторант кафедри міжнародної економіки

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

“ТВОРЧЕ РУЙНУВАННЯ” Й. ШУМПЕТЕРА В НОВУ ЕПОХУ СІ

Ключові слова: економічний розвиток, інновації, Китай, нова епоха Сі, підприємництво, “творче руйнування”, Шумпетер.

Австрійський економіст Йозеф Шумпетер у своїй роботі “Капіталізм, соціалізм та демократія” (1942) ввів концепцію “творчого руйнування”, ідея якої полягає в тому, що економічний прогрес є результатом постійного процесу заміни старих економічних структур, галузей промисловості та технологій на нові та більш ефективні. Ключовими рушійними силами економічного розвитку є інновації та підприємництво [4, с. 81–86]. Згідно з положеннями теорії економічного розвитку Й. Шумпетера, підприємці, впроваджуючи нові продукти, послуги, технології чи бізнес-моделі, підривають наявні ринки та галузі, а також створюють нові можливості. “Творчий” руйнівний процес призводить до занепаду або навіть руйнування усталених підприємств, галузей та економічних структур. Й. Шумпетер вважав, що динамічний процес “творчого руйнування” є фундаментальною та вкрай потрібною силою капіталістичної економіки, яка сприяє прогресу та запобігає застою [4, с. 83].